

BARTUS DÁVID

EGY RÓMAI GLADIÁTOR KALANDJAI HOLLYWOODBAN

24

Ridley Scott 2000-ben bemutatott *Gladiátor* című filmje minden bizonnyal az utóbbi évtizedek legnézettebb és legismertebb római korban játszódó mozifilmje, ami kétségtelenül roppant látványosan és izgalmasan meséli el Maximus, a hadvezérből lett gladiátor történetét a Kr. u. 2. század végi környezetbe helyezve. A film megjelenése után azonban rövid időn belül ellepték a különböző internetes fórumokat azok a cikkek és bejegyzések, amelyek rengeteg hibát és tévedést vetettek a készítők szemére. Ezek nagyrészt történelmi pontatlanságok és anakronizmusok, de akad köztük rengeteg példa a római korban nem létező állatoktól és növényektől a rosszul ragozott latin mondatokon és olaszul beszélő gyerekeken keresztül az olyan egyszerű bakikig, mint a gázpalackkal hajtott harci szekér vagy a farmeres római katoná. A film a régészeti problémák és tévedések tekintetében is szinte kimeríthetetlen tárházat biztosít, az alábbiakban néhány különösen érdekes és tipikus hibára szeretném felhívni a figyelmet.

A film – egyébként nagyon hatásos és látványos – nyitójelenete, a germánok ellen vezetett ütközet rögtön tanúbizonyságot ad arról, hogy a készítők elsősorban szórakoztatóipari terméként tekintettek a műre, és a hitelességet teljes mértékben alárendelték ennek. A római katonák fegyverzete és

A markomann-szarmata háborúk Marcus Aurelius császára (161–180) és fia, Commodus (uralkodott: társzászárként 177-től, egyeduralgólaként 180–192) nagy háborúrozata volt a Duna-vidéken, részben a mai Magyarország területén Kr. u. 167 és 180 között a germán nyelvet beszélő markomann és az iráni nyelvet beszélő szarmata törzsek ellen. A háború a rómaiak győzelmével végződött, de rengeteg római település és erődítmény pusztult el a háború időszaka alatt. A filmmel ellentétben a hadjárat végén a valóságban Commodus nem fojtotta meg apját. A filozófus császár, Marcus Aurelius valójában betegségben halhatott meg.

felszerelése sok esetben erősen problémás, a legtipikusabb esete ennek a kengyel használata a lovas jeleneteknél, amit az adott időszakban még nem ismertek a rómaiak [csak századokkal később jelenik meg Európában – a szerk.], valamint az alapvetően szúrásra alkalmas rövid római kardnak (a *gladius*nak) leginkább a szamurájkardokhoz hasonló módon történő alkalmazása. A germán ellenség megjelenítése talán még problémásabb, ők teljesen életképtelen módon a fák között üvöltve várják, hogy a rómaiak rájuk gyűjtsák az egész erdőt. Ha a valóságban is ilyen szervezetlenül és minden taktikai érzék nélkül harcoltak volna, Marcus Aureliusnak nem tartott volna 15 évig a markomann-szarmata háborúk megvívása.

A mozifilmben Róma városának és középületeinek ábrázolása a hollywoodi filmgyártás régi hagyományait követi, azaz minden fehér márványból van. A valóságban azonban ezek a hófehér épületek sohasem léteztek, ugyanis a rómaiak – a görögökhöz hasonlóan – előszeretettel festették a legkülönbözőbb színekre a templomokat és egyéb középületeket, sőt, a római császárkorban magát a fehér márványt is külön-

féle rikító színekkel festették le. Ezek a festésnyomok csak kivételesen ritka esetben maradnak fenn, de UV-fénnyel

Ridley Scott: *Gladiátor* (Europress/AFP@)

Római harci kocsi a sokat emlegetett gázipalackkal

Az összes római épület fehér márványból készült a filmben (Euopress/AFP@)

Traianus római császár (98–117) 101 és 106 között két hadjáratot is vezetett a dák fejedelemségek ellen. Győzelme a zömmel a mai Erdély területére kiterjedő Dacia tartomány megalapítását vonta maga után. Tiszteletére a szenátus Rómában egy ma is látható diadaloszlopot állíttatott, melyen domborműszalagon ábrázolták a dák hadjárat eseményeit.

és egyéb technikai megoldásokkal egyre több római épületen, többek között Traianus oszlopán is sikerült kimutatni.

Hasonló a helyzet a szobrok esetében is: valójában ezek sem fehérek voltak, hanem mai szemmel rendkívül csúnyának tűnő, nagyon erős színekkel festették ki őket. Természetesen nem várhatjuk egy filmrendezőtől, hogy ilyen forradalmian új ábrázolásmódot vezessen be egy közönségfilmben, arra azonban odafigyelhetett volna, hogy a Colosseum eredeti, korabeli neve *Amphitheatrum Flavium* volt, és a Colosseum elnevezés – ami Nero császárnak a közelben álló kolosszális szobrából ered – csak jóval később ragadt rá az épületre.

Üvöltő germán

Az amphitheatrum olyan ovális vagy kör alakú építmény volt, amelyben a római császárkorban gladiátorviadatok mellett különböző szórakoztató rendezvényeket, állatviadalmakat és kivégzéseket is tartottak. Az első állandó, kőből épített amphitheatrumot Pompejiben emelték Kr. e. 70-ben. Az *Amphitheatrum Flavium* mellett álló 30 méteres bronzszobor eredetileg Nero császárt ábrázolta. Halála után többször átalakították, először Sol napistent, majd Commodus császárt, végül újra Solt ábrázolta. A szobor a késő római korban megsemmisült, de emléke a Colosseum nevében fennmaradt.

A Traianus-oszlop

A Colosseum kapcsán elérkeztünk a film legnagyobb problémájához, a gladiátorok és gladiátorküzdelmek bemutatásához. Ennek kapcsán érdemes áttekinteni a leggyakoribb tévhiteket és félreértéseket a római gladiátorokkal kapcsolatban. A Római Birodalomban a gladiátorküzdelmek a legkedveltebb látványosságok közé tartoztak, de valahogy úgy kell elképzelni őket, mint manapság a profi bokszmérkőzéseket. A gladiátorküzdelmeket az arénán belül fehér vonallal kijelölt „ringben” folytatták, szigorú szabályokkal, sőt bírók irányításával. Bár menetek nem voltak, esetenként a bíró szünetet rendelhetett el, az egész küzdelem célja pedig nem egymás minél gyorsabb lemészárlása, hanem a lehető legmagasabb technikai szinten történő, a nézőknek legjobb szórakozást nyújtó harc bemutatása volt. A gladiátorok túlélési esélyei is lényegesen jobbak voltak a filmekben

Augustus primaportai szobrának színes rekonstrukciója

Az Amphitheatrum Flavium

Gladiátorok egy domborművön

Gladiátor-szobrocska

ábrázoltaknál, a császárkor első évszázadaiban 10 gladiátorküzdőlemből csak 2-3 végződött halállal, bár a késő császárkorban ez az arány azért nagyjából megfordult.

A gladiátorok alapvetően párban küzdöttek, és bár vannak olyan információink, hogy esetenként mitológiai jeleneteket vagy híres történelmi csatákat játszottak újra nagyszámú gladiátor szereplésével, a filmben gyakran látott akár 8–10 gladiátor részvételével zajló küzdelmek teljesen megalapozatlanok.

Mindezek miatt a gladiátorok fegyverzete és felszerelése nagyon szigorúan szabályozva volt, a harcosokat pedig különböző fegyvernemekbe osztották. A nehézfegyverzetűek közé tartozott például a *secutor*, akinek súlyos, zárt sisakja volt két apró szemnyílással, ami nagyon megnehezítette a légzést és a tájékozódást, viszont jó védelmet nyújtott, csakúgy, mint a nagy méretű pajzsa. A *secutor* leggyakoribb ellenfele a könnyűfegyverzetű *retiarius* volt, akinek összes védőfelszerelése egy karvédőből állt, ugyanakkor hálóval, háromágú szigonnyal és törrel is fel volt szerelve. Az esélyek így kiegyenlítődték a lomha, de jól védett *secutor* és a fürge, de védtelen *retiarius* között. Hasonlóan igyekeztek a többi gladiátortípus esetében is egyenlő esélyeket teremteni. A *Gladiátor* című film ebből a szempontból azonban nyomokban sem tartalmaz hiteles elemeket. A legproblémásabb a filmbéli sisakok kérdése, amit a moziban egy *retiarius* is látunk – aki ugye a valóságban sohasem hordott sisakot –, viszont a nehézfegyverzetű Maximus csak elvétve viseli. Amikor viszont felvesz egy sisakot, az régészeti szempontból nem értelmezhető, a Maximus által választott fejfedőt leginkább egy fantasyben lehetne elképzelni. Pedig a sisakválasztás jeleneténél Maximus elsétál egy régészeti leg teljesen hiteles darab mellett, ami egy ténylegesen előkerült sisak másolata. Ezzel „csak” annyi a probléma, hogy azt az angliai Sutton Hoo lelőhelyről előkerült sisakról másolták, ami a Kr. u. 7. század elejére korhatározható, szűk fél évezreddel a filmbéli eseményeknél későbbre. Maximus többi felszerelése sem hasonlít semmilyen ismert gladiátor fegyverzetéhez, feketére festett bőr mellvértje

Secutor és retiarius egy római mozaikon

például leginkább egy katonai díszszemlén képzelhető el, gladiátorviadalon semmiképp, mivel még a legnehezebb fegyverzetű gladiátorok is meztelen felsőtesttel, mellpáncél nélkül harcoltak. Nem jobb a helyzet a többi gladiátor esetében sem, a bikafejű sisakban és egyéb furcsa öltözékben megjelenő szereplők azt jelzik, hogy a jelmeztervező és a régészszakértő képzeletbeli küzdelmében biztosan az előbbi kerekedett felül.

S végül érdemes a gladiátorokhoz kapcsolódó egyik legismertebb toposzról is néhány szót ejteni. A filmekben ábrázolt gladiátor-küzdelmek elválaszthatatlan eleme, amikor a császár lefelé fordított hüvelykujjával jelzi

a vesztes gladiátor kivégzését. Természetesen a valóságban ilyen sem történt, az újabb kutatások alapján amennyiben egyáltalán bármilyen kézjelet mutatott a császár a vesztes gladiátor halálra ítéltése esetén, az éppen ellenkezőleg a felfelé mutató hüvelykujj volt, ami a kardhüvelyből kihúzott kardot szimbolizálhatta. A lefelé mutató hüvelykujj mítosza nagyrészt annak köszönhető, hogy Jean-Léon Gérôme 19. századi francia festő 1872-ben festett híres és nagy hatású gladiátorjelenetében a latin *pollice verso* kifejezést – ami „elfordított hüvelykujjat” jelent – egyértelműen lefelé fordulónak ábrázolta, és így összekapcsolta a gladiátorok kivégzésével, ez pedig kitörölhetetlenül beleivódott a köztudatba és a gladiátorokkal kapcsolatos filmekbe is. Bárhogyan is használták azonban a jelzést a rómaiak, és bármit is jelentsen valójában a *pollice verso*, a modern értelemben vett lefelé fordított hüvelykujj mindenképpen jár Ridley Scottnak a *Gladiátor* című film elkészítése során elkövetett számtalan hibáért és tévedésért.

◇ ◇ ◇

Maximus sisakja a filmben (Europress/AFP@)

